

01/ ΤΕΥΧΟΣ
318
1. ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2006

318

ΤΕΥΧΟΣ

Τεχνογράφημα

ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ / ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ: ΜΙΑ ΔΙΑΣΠΑΡΤΗ ΠΟΛΗ

Οι επιμελητές της Ελληνικής συμμετοχής στη 10η ΜΠΙΕΝΑΛΕ Βενετίας – Ηλίας Κωνσταντόπουλος, Κατερίνα Κοτζιά, Λόης Παπαδόπουλος και Κορίνα Φιλοξενίδου - παρουσιάζουν στο «Τεχνογράφημα» το θέμα με το οποίο η χώρα μας παίρνει μέρος στη Διεθνή Έκθεση Αρχιτεκτονικής που φιλοξενείται στη Βενετία, από τις 9 Σεπτεμβρίου ως τις 19 Νοεμβρίου 2006, με γενικό τίτλο «Πόλεις, Αρχιτεκτονική και Κοινωνία».

«Το θέμα της ελληνικής παρουσίας στη 10η Biennale Αρχιτεκτονικής στηρίζεται στην αιρετική πεποίθηση του ιστορικού Ruggiero Romano, ότι το Αρχιπελάγος του Αιγαίου είναι μια πόλη, μια άποψη που με αποχρώσεις έχουν υιοθετήσει και επεξεργασθεί και άλλοι ιστορικοί, κυρίως ο Σπύρος Ασδραχάς και ο Αγγελος Ελεφάντης. Στη γεωφίλοσοφική προοπτική της ίδιας υπόθεσης έχει εργασθεί και ο φιλόσοφος Massimo Cacciari.

■ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ - Η ΜΕΤΑΠΟΛΗ

Η συζήτηση του Αρχιπελάγους ως πόλη εγγράφεται με τρόπο διακριτό στην οπτική της Biennale και ανατροφοδοτεί, εμπλουτίζοντάς την, την ούτως ή άλλως συναρπαστική συζήτηση για μετάπολη.

Πρόκειται για μια συζήτηση που παρακολουθεί τους ριζικούς μετασχηματισμούς του αστικού τοπίου, των κυρίαρχων αρχιτεκτονικών διατυπώσεων, των προτύπων κατοίκησης και εν τέλει της ίδιας της έννοιας της αστικότητας, όπως αυτή είχε ιστορικά διαμορφωθεί μέσα στους τελευταίους δύο αιώνες.

Η συσώρευση τεράστιων μαζών στην περιφέρεια των πόλεων και η ανάδυση των νέων γιγαντιαίων, κυρίως ασιατικών, πόλεων που αναδιαμορφώνουν την ανθρωπογεωγραφία του πλανήτη, επιτρέπει σε σύγχρονους διανοητές να αναζητούν τα συστατικά στοιχεία του αστικού πέραν των σταθεροποιημένων τυπομορφολογιών, στις οποίες είχε κωδικοποιηθεί ο αστικός χώρος. Το κείμενο του Rem Koolhaas για την πρωταρχική πόλη (the generic city) όπως και μεγάλες εκθεσιακές και εκδοτικές πρωτοβουλίες με τις οποίες συνδέθηκε [cities on the move, 1998, mutations, 2000] εξηγούν με ευθύ τρόπο ότι, στη νέα παγκόσμια συνθήκη, οι ευρωπαϊκές πόλεις, για την ακρίβεια το ιστορικό κέντρο των ευρωπαϊκών πόλεων, δεν παραμένει ως το αιώνιο ή/και το οικουμενικό πρότυπο του αστικού σχεδιασμού: μάλλον αποτελεί το παγκόσμιο μουσείο των πόλεων.

Η συζήτηση για τη μετάπολη εξελίσσεται στη σκοτεινή προοπτική της παγκοσμιοποίησης:

- η διάγκωση των μεγεθών, οι ραγδαίες αλλαγές στη σύνθεση του αστικού πληθυσμού

και η παράξηση των κοινωνικών αντιθέσεων συστήνουν τον πανεποπτικό αυταρχικό έλεγχο ως μόνη μέθοδο διεύθυνσης της πόλης,

- η παρακμή του δημόσιου αστικού χώρου είναι δείκτης αλλαγής της πόλης από τοπία ελευθερίας των πολιτών σε επικράτεια της αποξένωσης, των αποκλεισμών, της γκετοποίησης,

- η εγκατάσταση μιας απόλυτης ασυμμετρίας ανάμεσα στη μετάπολη και την ύπαιθρό της καταστρέφει κάθε πιθανότητα αειφορίας,

- οι αλλοτριωμένες επιθυμίες παράγουν νέα άτοπα και άχρονα τοπία κατανάλωσης, όπου αποσυγκροτείται η συνέχεια και η σημασία τόσο του τόπου όσο και του χρόνου της πόλης.

Αφετέρου, οι πολιτικές διαχειρίσεις του αστικού χώρου στην εξυπηρέτηση των οποίων επιστρατεύεται η αρχιτεκτονική, όπως οι Ολυμπιακοί αγώνες, εξακολουθούν να θεωρούνται ως αποτελεσματικές στρατηγικές για να κατακτήσει μία πόλη κάποια από τις υψηλές βαθμίδες μέσα στο νέο πεδίο, που στη θεωρία έχει περιγραφεί ως ανταγωνισμός των πόλεων.

Η Βαρκελώνη, το Βερολίνο, το Λονδίνο, το Μπιλμπάο, η Αθήνα του 2004 ή, τώρα, το Πεκίνο προσφέρονται ως εμβληματικά παραδείγματα αυτής της γραμμής σκέψης.

Όμως οι πρόσφατες εξεγέρσεις στο Παρίσι απέδειξαν με δραματικό τρόπο ότι στη μετάπολη η σημασία του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού σχετικοποιείται και ότι πάντως η αρχιτεκτονική δεν επαρκεί για να αποκατασταθεί το τραυματισμένο νόημα, που από τη γαλλική επανάσταση και μετά είχε αποκτήσει η πόλη ως η par excellence μορφή ύπαρξης του (αστικού) πολιτισμού.

Γιαυτό η συζήτηση για τη μετάπολη, όπως επεξηγείται και στη διακήρυξη της 10ης Biennale: "οι πόλεις, η αρχιτεκτονική και η κοινωνία", είναι και επίκαιρη και αναγκαία.

■ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΗ

Μέσα σ' αυτή τη δυσώδη συζήτηση για τη μετάπολη, το ιδιότροπο, για λόγους ιστορικού - γεωγραφικής συγκυρίας, παράδειγμα του Αιγαίου περιγράφει την υπόσχεση μια άλλης αστικότητας.

- Το Αιγαίο δεν είναι το γραφικό υπόλοιπο ενός ατελούς εκσυγχρονισμού ή μια περιοχική της γης που διέφυγε την επίσκεψη της ανάπτυξης.

- Το Αιγαίο δεν είναι ένας αναχρονισμός, είναι μια διαφορετική μετάπολη.

- Η συντακτική δομή του Αρχιπελάγους, οι εγγύτητες και το μικρό μέγεθος των νησιών έχουν αποσοβήσει το γιγαντισμό των οικισμών και έχουν λειτουργήσει προστατευτικά για τον ιστορικό τους ιστό. Η διασπορά των νησιών έχει υποχρεώσει στη δημιουργία αποκεντρωτικών δομών διοίκησης και αυτονομίας και στην ανάπτυξη ισχυρών κοινοτικών δεσμών συνοχής και πρωτότυπων δομών μιας αποκεντρωμένης κεντρικότητας.

- Η περικύκλωση των νησιών από τη θάλασσα τους χάρισε τη σχέση με τη φύση, χωρίς να απαιτηθεί η διαμεσολάβηση της οικολογικής ρητορείας.

- Η ευλογημένη διαύγεια του ουρανού και οι σπάνιες παραλίες του το κατέστησαν δημοφιλή ταξιδιωτικό προορισμό. Ωστόσο, και παρά την κυριαρχία επιθετικών μοντέλων τουριστικής διαχείρισης και κατανάλωσης των τοπικών πόρων, στο Αιγαίο τον τόνο δεν τον δίνει ο μαζικός τουρισμός των μεγάλων ξενοδοχειακών αλυσίδων: το κύμα των τουριστών απορροφάται στις πτυχώσεις των πολύπλοκων πολιτισμών, ο πληθυσμός των επισκεπτών κωνεύεται στα κελύφη κατοικίας των υφιστάμενων οικισμών, χωρίς να ανατρέπονται το μέτρο και η λογική του ιστού, όπως η μακρόσυρτη διάρκεια τον έχει παραγάγει.

- Η κλιμάκωση της τουριστικής οικονομίας και η διογκούμενη υποδοχή στα νησιά οικονομικών μεταναστών, κυρίως από την ασιατική ακτή, ασκούν πιέσεις τόσο στον οικιστικό ιστό, όσο και στην ανθρωπογεωγραφία αυτής της θαλάσσιας πόλης με τα διασκορπισμένα προάστια των νησιών της. Το αποτέλεσμα αυτής της πίεσης αναγνωρίζεται στις ιδιαίτερες μυθολογίες και στο διακριτό προφίλ, με το οποίο το κάθε μεμονωμένο νησί μας συστήνεται και με το οποίο τοποθετεί τον εαυτό του μέσα στο

μεγάλο χάρτη των ταξιδιωτικών προορισμών: η Σύρος, η Λέρος, η Σύμη, η Κάρπαθος.

- Οι εξαναγκασμένες επάλληλες αποδημίες και παλινοστιάσεις επέτρεψαν στο Αιγαίο να υποδεχθεί εγκαίρως ό,τι μπορεί να σημαίνει ετερότητα και να αναπτύξει μια κουλτούρα φιλόξενου κοσμοπολιτισμού, χωρίς να γλιστρήσει στη ρηχότητα του νομοτισμού και χωρίς να οπισθοχωρήσει στον ερμητισμό των κλειστών νηών ή στο εγκώμιο της ιθαγένειας.
- Δεν πρέπει να μη σχολιασθεί ότι πολλές από τις κοινωνικοχωρικές ουτοπίες του 19ου αιώνα είναι νησιά και ότι πάντως όλες οι ουτοπίες έχουν δομή νησιού.
- Επιπλέον, σύμφωνα και με την καιρία επισήμανση του Massimo Cacciari, συνθήκη ύπαρξης του νησιού είναι η κατάσταση του διαχωρισμού, της απομόνωσής του (isola). Το νησί, ως αποτέλεσμα μιας πράξης αποκοπής, ως κλάσμα, ως μέρος, ήδη υπονοεί το όλο της καταγωγής του και διαμορφώνει το πεδίο της διαρκούς σύγκρισης και αναμέτρησης μαζί του.
- Αντιστοίχως, η θάλασσα που περιβάλλει το νησί, ο πόντος, όπως προδίδει και η κοινή ετυμολογική καταγωγή με τη γέφυρα, pont, συνιστά ταυτοχρόνως το στοιχείο που το (επαν)ενώνει με την απέναντι στεριά.
- Μια τομή στη συνέχεια της υφαλοκρηπίδας του Αρχιπελάγους εικονοποιεί το κοινό έδαφος των ξεκομμένων έξαλλων κοινωνιών, των έξοχων κορυφών, που η καθεμιά τους διαβάζεται ως ορίζοντας της άλλης, ως στοιχείο που ορίζει (και ορίζεται από) την άλλη.
- Η περιπέτεια του οργανικού ιστού, οι στενοί συνεστραμμένοι δρόμοι, οι μικρές πλατείες των νησιών ή το απέραντο γαλάζιο και η απέναντι ακτή μπορούν να διαβαστούν σαν το υλικό κίνος αυτής της ζωτικής επικουριότητας: σα μια τεχνολογία που μεταφέρθηκε από νησί σε νησί ή σα μια τεχνολογία επιβίωσης που επινοήθηκε ίδια μέσα σε συνθήκες παράλληλες. Αν και είναι δυνατόν, πολύ πιο απλά, να περιγράφει τις πολλαπλές εκδοχές ενός γενετικού μηχανισμού που αναπαράγει διαρκώς τον εαυτό, μέσα στην ανεξάντλητη ποικιλία παραλλαγών που γεννούν οι αναπόδραστοι μετασχηματισμοί της δομής. Μιας δομής, που, όπως μας το διδάξε ο F.Braudel, η ιστορία της αφηγείται

τις περίπλοκες μεταμορφώσεις της επίμονης υλικότητάς της.

- Η πολυπλοκότητα του Αιγαίου νησιωτισμού δεν ανάγεται σε ένα ελκυστικό πλην μονοδιάστατο τοπίο διακοπών, σε ένα προνομιακό θέατρο της κοινωνίας των δύο τρίτων. Το Αιγαίο δεν είναι ένα γραφικό αποκούμπι, δεν συνιστά μια χαρούμενη Νεφελοκοκκίγια ή ένα θεματικό πάρκο, δεν περιγράφει μια αφαιρεση του κοινωνικού. Είναι μία αληθινή κοινωνία, μια σύνθετη ζωντανή κοινοτική δομή, που την αλήθεια της την οφείλει στις αντιφάσεις που τη διαπερνούν, στους ανταγωνισμούς που την τένουν, στα δίκτυα που τη συνέχουν, στο μωσαϊκό των πολιτών που τη κατοικούν: έμποροι, κρατικοί υπάλληλοι, ναυτικοί, ιχθυοκαλλιεργητές, αγιογράφοι, αλβανοί αγροεργάτες, τυροκόμοι, οινοποιοί, παλινοί μηχανουργοί, ξενοδόχοι, εφοπλιστές, πανεπιστημιακοί, ιρανοί, κούρδοι ή ασάτες οικονομικοί μετανάστες.
- Είναι πολλοί οι δημιουργοί και από διάφορα εκφραστικά πεδία: ζωγράφοι, μουσικοί, ποιητές ή ηθοποιοί που στις ευαισθησίες τους και τη δημιουργική εκφραστική τους μπορούμε να διαβάσουμε τις καλοκαιρινές στιγμές που έζησαν στις αμμουδιές του Ομήρου. Η δειγματική απογραφή, όχι μόνο αυτών των διάσημων επισκεπτών, αλλά των πολλών πολιτών από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και από πολλές χώρες του κόσμου, οι οποίοι έχοντας ζήσει λίγο ή περισσότερο στο Αιγαίο σταθεροποίησαν τη σχέση τους με τον τόπο αποκτώντας ένα μικρό σπίτι – ένα ried a terre – σίγουρα εισφέρει ένα ακόμη εμπράγματο ποσοτικό επίχειρημα στον πυρήνα της υπόθεσης, ότι το Αιγαίο εισέρχεται στη συζήτηση για τη μετάπολη γιατί περιγράφει ένα πρότυπο πολύπλοκης κατοίκησης.
- Στο χώρο των αρχιτεκτονικών αναπαραστάσεων βαραινούν οι σημειώσεις, τα σκίτσα και οι σκέψεις του Le Corbusier και άλλων ταξιδιωτών αρχιτεκτόνων του μοντερνισμού, που η εμπειρία του Αιγαίου και η προσανατολισμένη ανάγνωση της στοιχειακής δομής των οικισμών και των κυβόσκημων λευκών

σπιτιών στις Κυκλάδες υπήρξε αναγκαίο και πολύτιμο συστατικό, πηγή και στήριγμα της αγωγής τους.

- Στο Αιγαίο η ανανέωση του ιστού δραματοποιήθηκε και η εντατική σχέση ανάμεσα στα νέα και τα υφιστάμενα κελύφη πήρε πάντα οριακές τιμές. Ανεξάρτητα από το μέγεθός του, αν αφορούσε σε ένα μικρό κύτταρο κατοικίας ή σε ένα ευμέγεθες κτιριακό σύνολο, ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός πάντοτε έλαβε τη μορφή πρόκλησης. Στο εικονοστάσιο των εντυπωσιακά πολλών έργων σύγχρονης λόγιας αρχιτεκτονικής στο Αιγαίο – μεμονωμένες κατοικίες ή μικροί οικισμοί, ξενοδοχεία μικρότερα και μεγάλα, μουσεία, πανεπιστημιακά κτίρια, υπαίθριοι χώροι, παράλια μέτωπα – δεν αναγνωρίζεται μόνο όλο το εναγώνιο άνισμα της αρχιτεκτονικής εκφραστικής – από τη μμηπτική προσαρμογή στο γηγενές μέχρι την ανανεωτική παρενόχληση του genius loci – αλλά απογράφεται το πανόραμα των ελλήνων αρχιτεκτόνων ενός αιώνα από τον Βαλεντή και το Στάμο Παπαδάκη μέχρι το Βαλοσάμη, το Φατούρο, τον Κονταράτο, το Ζέγγελη, την Τσιγαρίδα ή την ομάδα Deca.
- Είτε πρόκειται για ένα τόπο μοντέρνο, όπως στην επιχειρηματολογία του Π. Τουρκιωτή, είτε για ένα σπάνιο τόπο, που όπως το στοιχειοθέτησε ο G.Thompson κατοικείται αδιαλείπτως από τα προϊστορικά χρόνια, τα εντελώς ιδιαίτερα και μη αναπαραγώγιμα χαρακτηριστικά, που το Αιγαίο διαθέτει, το καθιστούν ακατάλληλο ως πρότυπο προς αντιγραφή. Αλλά, παράλληλα, είναι αυτή ακριβώς η ιδιαιτερότητα που προσδίδει στα χωροκοινωνικά χαρακτηριστικά του παραδειγματικό χαρακτήρα. Διότι μέσα στη δυσφορική συζήτηση για τη μετάπολη, το Αρχιπέλαγος συστήνει το αντιρηπτικό αλλά υπαρκτό παράδειγμα μιας υδάτινης πόλης που ακτινοβολεί ως τόπος της επιθυμίας Διότι η γοητεία που εκλύει δεν αντλείται από το κτίσασμα της νοσταλγίας, αλλά από την ανθεκτικότητα μιας δομής κατοίκησης. Ανακαλώντας τις αξίες της αστικότητας το παράδειγμα της πόλης του Αιγαίου περιέχει την υπόσχεση μιας διαφορετικής μετάπολης, προσηλωμένης στο πρόταγμα της ελευθερίας.»